

El meu amic Francesc Esteve

“El meu amic Francesc Esteve és el més gran prehistoriador i arqueòleg que ha donat mai el País Valencià, i creu que els mals del país i d’Espanya vénen sobretot dels jesuïtes, dels socialistes i dels Borbons, o siga del clericalisme, del poder de l’estat i de la història monàrquica. No sé, per tant, qui li dedicarà mai un carrer o un institut.”

El meu amic Francesc Esteve té noranta-dos anys, o potser noranta-tres, i cada matí pren una infusió –fins fa poc temps prenia un cafè amb llet– i unes magdalenes en un bar, sempre el mateix, i després se’n va a treballar al seu despatx del museu de Castelló. De tant en tant, des de fa molts anys, jo l’acompanye en el frugal desdijuni, i llavors parlem llargament, o més aviat parla ell, i em desvela fraccions dels seus coneixements infinits, retalls de la seua memòria prodigiosa. Es capaç de recordar frase per frase una conversa amb un masover del Maestrat, allà per l’any 1927, quan ell ja feia temps que havia començat, joveníssim, les seues excursions i excavacions. O el contingut exacte de les vitrines de la segona sala del Museu Àrab del Caire, visitat durant el cèlebre creuer universitari del 1933. O els discursos de don Manuel Azana, les vagues universitàries de Barcelona el 1928 contra la dictadura de Primo de Rivera, els detalls del seu primer encontre amb Pompeu Fabra en la primera visita a l’Institut d’Estudis Catalans, els dibuixos dels primers campaniformes que estudià pels anys trenta, les paraules exactes del professor Bosch Gimpera quan discutien sobre les datacions d’aquesta o aquella tomba, l’aire encara innocent de Manuel Sanchis Guarnier, “eixe xic”, quan feien junts el doctorat a Madrid en temps de la República. Ho recorda tot, en un estat en què el temps no és exactament temps sinó una versió personal de l’eviternitat: temps que comença, però que ja no s’acaba, temps intemporal.

El meu amic Francesc Esteve és, amb tota certesa, el més gran savi valencià vivent (al costat, potser, d’Alfred Giner Sorolla), dic *savi*, no dic gran especialista, i com és natural a València no el coneix ningú –fora, potser, del ram de l’arqueologia–, ni les institucions públiques li han fet mai el mínim cas ni li han donat el mínim reconeixement. Potser perquè abans de la guerra ja era un republicà de pedra picada, valencianista d’Esquerra Valenciana, i altres defectes substancials que li van impedir, en temps del franquisme, ocupar la càtedra universitària que mereixia amb més mèrits i motius que molts altres. Li van anul·lar la càtedra

d’institut, va ser “exiliat” com a professor de formació professional a Tortosà i a Amposta, i des de temps immemorial vesteix invariablement de negre, d’hivern i d’estiu, vestit complet negre, corbata negra, i ningú l’ha vist mai vestit d’altra manera. Ni tan sols quan eixia a visitar jaciments entre les més remotes masies i muntanyes, quan jo l’he acompanyat i he sigut testimoni de la seua miraculosa perspicàcia d’arqueòleg antic. Per ací, em deia un dia al fons d’un barranc, devia anar el corrent d’aigua fa –posem per cas– tantes desenes de milers d’anys, per allà devien vindre a abeurar els animals, allí es posaven els caçadors, i quan desapareixien les fletxes alguna degué caure per aquella part. I en efecte, buscant en aquell punt precís, amb una miqueta de paciència i de mètodo, apareixien les puntes de sílex. I on diu ell que cal cavar perquè hi ha una sepultura ibèrica o romana la sepultura apareix inevitablement, no en tinguen el mínim dubte.

Al meu amic Francesc Esteve, fa alguns dies, li vam fer un petit homenatge al Museu del Montsià, amb l’alcalde, el director general del patrimoni de la Generalitat de Catalunya, i jo mateix, amb motiu de la publicació d’un primer volum de treballs seus sobre excavacions a les comarques de l’Ebre. La sala era plena de gom a gom, potser perquè, com va dir ell en el seu parlament, a Amposta hi viuen ampostins (una part dels quals són descendents de valencians, que hi anaren fa molt de temps pel conreu de l’arròs), mentre que el conjunt dels valencians presents no som exactament ampostins, sinó alguna altra cosa: poc agraiïts, si més no. Encara no té el doctor Francesc Esteve, ni al seu Castelló natal, un carrer dedicat, el nom d’un institut o d’una escola, el nom del museu mateix de la Diputació que gràcies a ell té una esplèndida col·lecció de ceràmica generosament donada, o del museu etnològic que existeix per col·leccions i donacions seues: no té res. El meu amic Francesc Esteve és el més gran prehistoriador i arqueòleg que ha donat mai el País Valencià, i creu que els mals del país i d’Espanya vénen sobretot dels jesuïtes, dels socialistes i dels Borbons, o siga del clericalisme, del poder de l’estat i de la història monàrquica. No sé, per tant, qui li dedicarà mai un carrer o un institut.